Nekdanja Svečnica

Na deželi še, v mestu pa še malokdo loči lojevo in voščeno svečo od stearinske. Tudi ne bi bilo treba dosti truda, da bi v Ljubljani našel otroka, ki še ni videl druge sveče, kakor one na božičnem drevescu — pa še te že krase z malimi žarnicami. Smo pač v dobi elektrike.

Pred desetletji je bila pa ravno Svečnica praznik, ko se je hiša lahko pokazala, da je premožna. Čim težja in daljša je bila sveča, tem trdnejša je bila hiša ali pa bolj bahata. Funtna sveča je bila že znamenje dobre hiše, premožnejši so nesli okrog oltarja sveče po dva funta, bahači pa še težje.

Otroci so imeli veliko veselje s pisanimi in umetno zvitimi al. spletenimi voščenicami, ki so jim rekli »bokštekelci«. Mali so bili enobarvni, rumeni, rožni ali rdeči, večji pisani, ker so bili zviti iz dveh stremen, največji so bili pa še okrašeni s plastičnimi cvetlicami in pušeljci s pozlačenimi cvetkami, da se je vse bleščalo, ko je gorelo v cerkvi več sto bokštekelcov na enkrat. Najimenitnejše so bile take voščenice, ki so bile zvite kakor knjiga pravokotno in z lepim zlatim križem na vrhu. Take so dobivale zlasti Micike za ve-

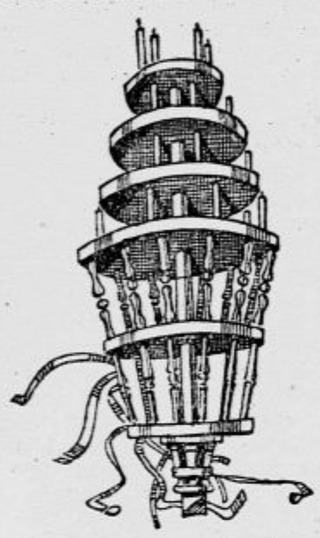

Stavnica brez sveč iz Pevna pri Škofji Loki iz XVIII. stol.

zilo, ki so bile ta dan godove. Kako so bile ponosne, ko so hodile k prvi maši in je tja do velike noči poleg njih na klopi stal tako ofertni bokštekelc prižgan, da je bilo mogoče brati iz molitvenika s koščenimi ali žametnimi, srebrno okovanimi platnicami. Okrog roke ovit srebrn paternošter z jagodami iz biserne matice in s srebrnimi svetinjcami, blagoslovljenimi v Rimu, v Loretu ali vsaj na Trsatu, se je spreminjal v drhteči razsvetljavi v vseh mavričnih barvah, kakor bi bil iz samih biserov in opalov. Kako lepe so bile mlade mestne gospodinje v svoji ceremonijalni pobožnosti, z vseh strani obsijane s plamenci voščenic, šumeče in šelesteče v naškrobljenih in nakomanih spodnjih kiklijah pod težko črno žido. Resno počivajo naše matere v grobu, z mašno knjigo in srebrnim paternoštrom v rokah.

Otroci prižgo zadnjikrat svečke pri jaslicah in jih začno podirati. Otožno skladajo pastirce in ovčice v veliko škatljo, da jo mati spravi pod streho v skrinjo, kjer je shranjen tudi koledničnik in potičnice. Manica Komanova piše, da v ljubljanski okolici zbrišejo z vrat znamenja Treh kraljev 19 + G + M + B 29, češ, da to znamenje čez leto pomeni zanikrno gospodinjo, ki ne pozna svojih dolžnosti in površno pregleda malenkosti. Pri nas pa ni tako, ker morajo biti križi na vratih vse leto za hišni žegen, ki ga je že pred več kot sto leti vrezal v les tudi neznan umetnik s podobo Treh kraljev in lepo molitvico ter ga natisnil na močan papir, da ga lahko še danes najdemo v kaki hiši, ki kaj drži na stare žegne.

Zdi se mi, da tudi koledujejo ne več pred Svečnico, vendar se je pa ohranilo dosti takih pesmi, zlasti na Štajerskem v Slovenskih goricah. Gotovo so pa pred praznikom Marijinega darovanja koledovali po vsej Sloveniji, ali pesmi se niso ohranile. Ker je najlepša, naj sledi samo ona koroška iz Podjunske doline:

Na same jutro svečnico
je Marija v cerkev šla.
Oh Marija, oh Marija,
ki si nam rodila Jezusa.

Na cerkovni prag je pokleknila,
je svoje molitve ofrala.
Marija je okoli oltarja šla,
ofrala je dva golobiča.

Marija je dol po cerkvi šla,
lepo so jej pele tičice.
Marija je možem talala
lepi zeleni rožmarin.

To ni nobeden rožmarin,
to je le Jezus, Marijin sin.
Marija je pobom talala
lepe rudeče nageljče.

To niso nobeni nageljči,
ki so le nebeški angelči.

Marija je ženam talala
lepe bele lilije.

To niso nobene lilije,
je le roža Marijina.

Da pa ne bo zamere pri Štajercih, naj bo še njihova, saj je kratka:

Lepa je roža lelija,
svečnja divica Marija.

Le veselte se, dečica,
zdaj skoro bo svečenca:

kaj de Marija v cirkvo šla,
kaj de tam Jezošeka ofrala.

»Ja bi rajši šla v križem svet,
kak bi ga dala Judom prek!

Ja sem šla po globokoj vodi,
po globokoj vodi, visokoj gori.

Tam sem našla cimrmane tri,
kaj so nam hramek povali.

Ruštek so nam napravili,
late so polopatili.

Le veselte se, dečica,
zdaj skoraj bo svečenca:

kaj de Marija v cirkov šla,
kaj de nam Jezošeka ofrati.

Mi smo štirje bratci,
od Velke Nedle pajbeci.

Ti pajbeci pa niso bili vedno tako krotki in pobožni, kakor se delajo. Že Valvasor jih ima za hude pretepače.

Šlo je namreč za čast, katera partija kolednikov zbere več klobas in drugih posvetnih dobrin. Šlo je pa tudi za čast božjo, saj so za nabrani denar koledniki kupili voska in dali vliti voščenice in sveče za domačo cerkev. Pa bi človek ne udaril, če gre za božjo čast in se sreča s koledniki iz druge fare!

Valvasor piše, da je bila pred 250 leti navada tako-le:

Od sv. Miklavža do Svečnice so iz vsake fare oženjeni in fantje, oboroženi s sablami, sekirami, sekiricami na gorjačah in podobnim orožjem, hodili v skupinah po 6—15 mož, kakor je bila pač fara velika, po soseski koledovat. Hodijo po vsej deželi in, kar nabero, zamenjajo za vosek, da napravijo voščenice, ki po tri skupaj spleto v kite. Take voščenice obesijo na gosto na rob velikega kolesa iz desk, ki ima v sredini luknjo, da gre skozi njo močan drog. Nad visečimi voščenicami napravijo vence, da je nastavek podoben jerbasu. V ta jerbas pa pritrdijo še stolpič, lepo pletene voščenice ali še kako drugo podobo. Tako »stavnico« okrase še z loščem (Rauschgold), slabo svilo, zastavicami, zvezdami in z raznim nakitom, ki ga izrežejo iz kuhane brezove gobe. Iz kakor papir bele gobe izrežejo zastavice, petelinčke, tičke, zvezde in druge oblike, ki jih obesijo na niti, da »letajo« okrog stavnice ali jih pa pritrde na vrh stavnice. Valvasor pa nikjer ne pove, da so naši kmečki umetniki rezali iz brezove gobe v prvi vrsti golobčke, ki plavajo s stropa kot sv. Duh nad javorjevo mizo, veziljé so pa z iz brezove gobe izrezovale srčke, nageljne in gosenice, da so z njimi podlagale plastične ornamente na zlatih zobah.

Take stavnice so bile z drogom vred visoke do 4 m, kolo z voščenicami je bilo pa tako veliko, da sta ga komaj obsegla dva moža. Junak je moral biti, kdor je nosil stavnico.

Stavnica XVII. stol. (spredaj) in stavnica iz komendske fare iz začetka XIX. stol.

V drugih krajih kranjske dežele pa pošljejo cerkveni ključarji okrog sv. Miklavža po enega ali dva fantiča po deželi pobirat za sveče. Na Silvestrov dan se zopet snidejo s ključarji in možmi ter gredo oboroženi koledovat po gradovih in vaseh. Na novega leta dan gredo koledniki z godci v cerkev in okrog oltarja k darovanju. Tudi zvečer pred Tremi kralji koledujejo in gredo na praznik k darovanju. Pred Svečnico delajo stavnico, plešejo in se vesele. Na Svečnico neso stavnico z godbo v župno cerkev k blagoslovu, potem pa v svojo podružnico. Vendar pa ni priča vsaka podružnica vsako leto na vrsto, zlasti če je bila slaba letina.

In nato konstatira Valvasor, da se ti koledniki niso vedno zadržali kakor sinovi uči. Koledniki iz raznih fara so se stepli in zmagovalci so premaganim pobrali nabrane darove. Marsikdo je dobil s pestjo ali gorjačo tako po buticí, da je bil ves črn in bi se bil zaradi svoje temne barve lahko pomešal med spremstvo sv. kralja Boltežarja, pravi Valvasor ter nadaljuje, da še pes ne povoha suhega plečeta, ki so ga pretepači izgubili.

Tako so se torej v Valvasorjevem času pretepali za večjo čast božjo naši pobožni predniki, ki so delali stavnice do srede minulega stoletja.

Ko sem pred pičlimi 25 leti iskal starino okrog Škofje Loke, sem v Pevnu med mestom in Crngrobom našel na cerkvenem podstrešju prvo in dosedaj edino stavnico, ki jo ima ljubljanski muzej.

Okrog močnega, rdeče in belo pobarvanega, do 3 m visokega droga je šest okroglih etaž razvrščenih v enakih presledkih tako, da meri srednji kolobar največ v premeru, skrajna dva sta pa najmanjša. Ob robu vežejo spodnji dve etaži lepo struženi leseni stebrički, ki so nepobarvani, pač imajo pa spodaj gumb ali jabolko na sredi pobarvano rdeče, zgornji pa zeleno. Zgornje etaže imajo po več lukenj, da so vanje zataknili sveče. Že prazna stavnica je težka, polna sveč je pa tehtala nad stari cent in v cerkev jo je nesel najmočnejši fant iz vasi. Seveda so mu po poti, kjer ni bilo hiš, morali pomagati tovariši, ker bi tako težo zmagal le redko kdo.

Valvasorjeva stavnica se torej zelo razlikuje od naše in tudi od one, ki jo je opisal Andrej Mejač in narisal Josip Dostal l. 1895. v Domu in svetu. Najbrže je Valvasor narisal in opisal dolenjsko stavnico, nam znane so bile pa v navadi po Gorenjskem, kjer so tudi kmetje premožnejši in so bile stavnice lahko bogatejše in težje.

Pred Svečnico so koledniki in nabiralci darov sploh pod vodstvom izkušenega moža stavnico vezali. Že »vezanje« je bil praznik, kakor če postavljajo mlaje in delajo slavoloke za Rešnje telo ali novo mašo. Z voščenicami so zvezali najprej najtežje sveče po dva do poltretjega funta in jih pritrdili na spodnji oddelek, manjše na višji in tako dalje, da so bile pri vrhu najmanjše sveče, nad njimi se je pa košatil pisan pušeljc iz umetnih cvetlic, umetnih jabolk ter srebrnih in zlatih kroglic in migalic. Vsako vrsto sveč so še ovili z venci, okrasili s trakovi in verigami iz pisanega papirja, kakor butare na Cvetno nedeljo. Posamezne sveče v enakomernih presledkih so morale biti rdeče, pozlačene ali pa celo okrašene s cvetjem in figurami iz pozlačenega in pobarvanega voska, kakor velikonočna sveča pri velikem oltarju pri fari.

Na Novega leta zjutraj so stavnico nesli k fari k veliki maši. Stavničar je bil čez ramo in hrbet opasan s širokim jermenom, kakor so še sedaj zastavonoše, da je na pasu lažje nositi stavnico. Pred vrati je parada obstala, da je prišel iz cerkve župnik in stavnico blagoslovil. Po blagoslovu so jo nesli pred veliki oltar in postavili v pripravljeno stojalo. Čim več podružnic, tem več je bilo stavnic pred oltarjem, o, pevniška, ki je v muzeju, je imela kar enajst nališpanih družic. Med svetim opravilom jih je vsa soseska občudovala in pretehtovala, katera podružnica se je najbolj odrezala. Baharija in zavist sta cvetele kakor pušeljci na stavnicah, pa je bil pretep, ko so stavnico zapili, kakor so dejali pijači po maši.

Še predno so bili ponosni fantje doma, je mežnar že odvil prvo stavnico, zataknil sveče na svečnike, rože pa spravil v žagrad za majnik.

Danes stavnic ni več, ker so jih nadomestili z darovanji, pa tudi ta za cerkveno gospodo koristna navada hudo peša. Lepi narodni običaji pač izumirajo. Ja, je že čas tak . . . . A. G.

Komur je kaj znanega o stavnicah in kje se še kaka nahaja, ga prosimo, da sporoči uredništvu in opiše običaje.

Trbovlje - naša Westfalija

Trbovlje, 1. februarja.

Kar so westfalski rudniki za veliko industrijsko Nemčijo, to so trboveljski rudniški revirji za agrarno Jugoslavijo. Ta primera je dobra za gospodarsko življenje, za naše narodno življenje na pomenijo Trbovlje še veliko več. Tip pravega manuelnega delavca brez vsakih produkcijskih sredstev je zastopan najbolj v Trbovljah. Ta tip je nastal iz kmečke emigracije.

Še dandanes se med jokom in kletvijo čuje po kmetskih hišah:

— Med «knape» pojdem, doma nimam obstanka! —

Kmečki dom je pretesen. Mlajšemu sinu ni dovoli, če ga domačija preredi. Gospodariti hoče. Ker ne more biti gospodar domače hiše in grude, hoče biti gospodar svoje delovne moči. Za svoje delo hoče denar, da bo ž njim razpolagal in gospodaril. Že je po samosvojem gospodarstvu in samostojnosti pa vodijo žal le premnogokrat v suženjstvo...

Ko pride ob nedeljah kmečki fant v dolino, vidi v rudarju samo samostojneda človeka, ki je za toliko in toliko dni dela toliko in toliko zaslužil ter si lahko za ta denar privoči, kar hoče. «Ne bom več poslušal očeta in matere, starejšega brata in še njegove žene — mlade gospodinje, med rudarje grem, sam svoj bom,» je njegov sklep.

In gre. Potem šele vidi, da ima življenje samostojnega delavca-rudarja, ki no ovratnico, gosposke čevlje, malo gono vratnico, gosposke čevlje, malo gostilniške zabave ali karkoli, še svojo posebno stran. Svojo temno stran globoko pod zemljo.

Veseli rudar Franceli, katerega je tolikokrat zavidljivo ogledoval pred cerkvijo in v gostilni, je pri delu v rovu drug, popolnoma tuj človek — mrk in osoren.

«Aha, črnega kruha se je preobjedel, pa se je v črno zemljo zaril! Pretesna mu je bila bajta in solnce mu je žgalo v oči! Premalo je imel zemlje, pa je šel pod njo! Boš videl fant, kako se ti bo stožilo po latvici kislega mleka, ko boš prvič srečal «bergmandeljca»!» Take in podobne so dobrodošlice novemu rudarju — kmečkemu emigrantu.

Začetni dnevi službe, pa naj si bo jutranja, popoldanska ali nočna, so strašni. Mladi rudar zavida «hunte» — vozičke za premog — ki jih trdno sklenjene požirajo temni rovi. On pa mora sam capljati in tavati za drugimi ter se loviti po rovih sem in tja, po opolzkih lestvah navzgor, navzdol, se tresti v temni škatlji vzpenjače butati ob tramove, ko izgine leščerba starega rudarja pred njim izza ovinka, da potem ne ve, kaj bi zgrabil in kai bi počel, ko ga kopač iz enega od brezkrajnih rovov potegne na stran med črne s tramovjem podprte skale. Dolgo časa se mu zdi, da je kos lesa v ustroju čudnega strašnega podzemnega stroja. To primi, to vzdigni, se mu kaže boli s sunki in znamenji kakor z besedami. Vsi so mrki, vse je mrko in kruto...

Celo stari kopač Matija, dobrodušni možak, ki je tolikokrat prišel v vas med vesele fante, je tak. Ko mine nekai dni, potreplje novinca zunaj zadnjega rova po rami ter mu pravi:

— Fant, nič ne maraj! Tako mora biti! Vživeti se moraš pod zemljo. Tudi mi smo se tako vživeli in navadili.

In vživi se. V par mesecih je ruda kakor se spodobi. Stari mu kopač dober pomočnik, nič manj ne vpraša sam presodi in tudi ve, kje je treba grabiti. Podzemlje se mu je odkrilo sprejelo ga je v svoj krog. Po «šiht» je tovariš med tovariši. V «kasarni» stanuje, kjer ima toliko samcev svojo gospodinjo, navadno kako rudarsko vdovo, ki hodi s knjižicami svojih «fantov» v konzum po živež ter opravi vse, kar spada med vsakdanje potrebe mladih rudarjev. Lahko gre tudi h kaki rudarski družini za podnajemnika ali kakor pravijo «purša». Po starem običaju se domeni, da se na mesec za gotovi znesek obremeni njegova nabavljalna knjižica, za to pa dobi posteljo, hrano in perilo.

Ob priliki in vedno redkeje hodi domov v Retje, Praprotno, Loko, pod Sv. Planino, v Knezdol ali pa tja v savinjske hribe, v kranjsko stran, ali kjerkoli je že njegov kmečki dom. Ob teh obiskih je med domačini in sovrstniki kakor človek z drugega sveta. Dosti govori, a ne črhne niti besedice o težavah, ki jih je že prestal in ki ga še tarejo. Za vsem, kar pove, je nekako opozorilo ali vsaj namigavanje:

— Mi izpod zemlje smo nekaj drugega!

Skrbna mati vprašuje to, vprašuje ono. Fant pa na vse malomarno odgovarja: «To ni nič!» — «Sveta Barbara naj te varuje,» je vzdih matere ob slovesu.

Ni tovarne, ni obrata, kjer bi vladala tolika vzajemnost, kakor v rudniških rovih. Pri Forteju, v Delavskem domu in še kje drugje so lahko razne rudarske skupine, ki tekmujejo in se kregajo, a vse to je samo od danes do jutri. Rudarji so vendarle tesno strnjena solidarna skupina.

Delo pod zemljo, kjer preži ob vsakem času na slehernega toliko nevarnosti, je dalo vsem posebno obeležje in posebne življenske nazore. Bili so časi, ko se je mislilo, da bo kak posebno vnet misijonski pridigar z močjo svoje sugestivne besede spreobrnil čudne trboveljske farane. In najeli so kakega vnetega redovnika, ki je besnel na prižnici:

— Bog te je dal in hudič te bo vzel!

Odgovor nato je bil sarkastičen neh, časih celo v cerkvi sami, češ, idi ti enkrat v Anin rov, tam boš vidi hudiča. Dokler ga nisi videl, ne govori o njem.

Cerkvica na visoki Sv. Planini je priljena izletna točka trboveljskih ruskih družin. Motiv teh izletov se ne popolnoma označiti z besedo «pobožnost», v polni meri pa zasluži oznako «bogočastja» — vere in zaupanja v višjo moč, ki bdi tudi nad življenjem vednega delavca, ki si služi svoj kruh z najtežavnejšim delom med stoterimi nevarnostmi.

Praznik sv. Barbare 4. decembra se proslavlja med rudarji s čustveno iskrenostjo, za katero so lahko vsi drugi svetniki in priprošniki o vseh mogočih boleznih in nezgodah zavidni. Rudarju je sv. Barbara samo ime ali obeležje za en dan v letu, ko si temeljito pred-

očuje vse težke nevarnosti svojega stanu ter si za slučaj neizbežne usode želi vsaj lahko smrt.

Kmečki emigrant se pod zemljo in med svojimi tovariši oživi, poroči navadno hčerko kakega tovariša in ko mu doraščajo sinovi, da gredo s «hunti» v jamo, se le malo briga za to, da se vgrezuje zemlja pod njegovim nekdanjim kmečkim domom v Retju, kjer mu je bilo pred tolikimi leti tako tesno, da je moral v rove.

Rudar ima svoje nazore, svojo mistiko. V tem pogledu je dobro založen, ve-

lik revež pa je zaradi tega, ker je slabo plačan za silno naporno, nevarno delo in ker po strašnem vzgledu rudniških starih upokojencev nima nobene nade, da bo vsaj za silo preskrbljen, če mu usoda skozi vse nevarnosti nakloni starost.

Trbovlje nekdaj in danes — to je velika razlika. Nekdaj je rudar malo maral za višje smotre in cilje, nedelja v gostilni mu je bila vse. Danes je povsem drugače: na vseh poljih stremljenja za višjimi cilji so Trbovlje danes in današnja rudarska mladina postavlja svojega moža nele v sportu, temveč tudi na kulturni njivi ter se zaveda, da je delavec važen faktor narodnega napredka in razvoja.

Novosti Šentjakobske knjižnice v Ljubljani

Priobčuje knjižničar Matija Rodé.

Rothman G. Th. - Vl. Levstik: Princeska Zvezdana. 4388.

Zbašnik Fr.: Solnčna roža. 4389.

Gradnik Al.: Narodne zagonetke po zbirki Vuka Karadžića. 4391p.

Savinšek Slavko: Izpod Golice. Povest z gorenjskih planin. 4392—93.

Vrbnjakov Nande: Iz starih časov. Zgodovinske povesti. 4366.

Historie de France, Jeanne d' Adc. 649f

Paris. Versailles. 650 f.

L' avitation. Les chemins de fer. 653f.

La révolution française. Napoleon. 655f. Le ciel. La mer. 657 f.

Histoire de l' art. Histoire du costume. 658f.

Harbou T.: Frau im Mond. Roman. 10341n

Pölnitz K. L.: Das galante Sachsen. 10342z.

Unger H.: Eisland. Roman einer Expedition. 10344n.

Schmid Noerr F. A.: Frau Perchtas Auszug. Ein mytischer Roman. 10345n.

Zweig Stef.: Drei Meister. Balzac - Dickens - Dostojevski. 10331z.

Siwertz S.: Zurück aus Babylon. Roman. 10346n.

— Seelambs. Roman. 10347n.

Zerkaulen H.: Die Welt im Winkel. Roman. 10348n.

Hasenclever W.: Ehen werden im Himmel geschlossen. Komödie. 10350n.

Land H.: Mayas Traum und Erwachen. Roman. 10351n.

Saunders J. M.: Wings. Roman. 10353n.

Sinclair Lewis: Der Erwerb. Roman. 10356n.

Hedin Sven: Auf grosser Fahrt. Meine Expedition mit Schweden, Deutschen und Chinesen durch die Wüste Gobi. 1927—28. 10357n.

Roger M. du Gard: Die Thibaults. Die Geschichte einer Familie. 10358/61n.

Hennig R.: Von rätselhaften Ländern. Versunkene Stätten der Geschichte. 10362z.

Redzich C.: Das grosse Buch der Erfindungen und deren Erfinder. 10363/64z.

Die Märchen der Weltliteratur: Afrikanische Märchen. 10294n. — Indianermädchen aus Nordamerika. 10295n. — Isländische Volksmärchen 10296n.

Paulsen R.: Das verwirklichte Bild. 10305n.

Iro - Strassenführer für Auto- und Kraftfahrer Dalmatien, Istrien, Slovenien, Kroatien usw. 10300z.

Gjelerup K.: Die Weltwanderer. Romandichtung. 10301n.